

Alla vi tillsammans Samhälle

Manual till hur man
använder begreppskorten
och häftet med
arbetsuppgifterna.

ALLA VI TILLSAMMANS

MANUAL till hur man kan använda begreppskorten och häftet med arbetsuppgifterna

Innehållsförteckning för manualen

Introduktion	3
Lärartips	4
VÄRLDEN	4
LÄNDER I EUROPA.....	4
FINLAND	4
INVÅNARE	5
KOMMUN	5
FAMILJ.....	5
JAG	5
JAG OCH SKOLAN.....	6
JAG SOM VUXEN	6
MEDIER	6
ETT TRYGGT LIV	7
EKONOMI	7
KONSUMTION	7
HÅLLBAR UTVECKLING	8
HÅLLBAR KONSUMTION	8
Var hittar jag begreppen?	9
Ord som inte förklaras på begreppskorten	13
Facit till arbetsuppgifterna	14

ISBN: 978-952-7099-24-7

Introduktion

BEGREPPSKORTEN är tvåsidiga med en grön, lättare sida och en blå, fördjupande sida. Kortet är 57 st.

Arbetsgång:

- Plocka det kort urlådan som ni valt att jobba med. Ni väljer själva i vilken ordning de 15 olika temana görs.
- Den gröna sidan är lite enklare. Den blå sidan vidareutvecklar samma tema ytterligare. Gå vidare till den blåa sidan om det känns aktuellt och möjligt.
- Gå igenom alla fakta på den valda sidan. Visa, förklara, repetera. I denna manual finns många lärartips på s. 4 – 8.
- Sätt undan kortet och gå över till uppgifterna i arbetshäftet.

OBS! Fakta ändrar snabbt. För att undvika föråldrade uppgifter kan du besöka hemsidan för detta läromedel, i Lärums digitala materialbank. Där listas lagändringar och reformer. Du kommer dit genom att scanna denna QR-kod, här eller på tråldan.

ARBETSHÄFTET innehåller uppgifter att göra eller frågor att svara på i anknytning till det som eleven precis gått igenom. Häftet är ordnat så att varje uppslag har de lättare, gröna uppgifterna på den vänstra sidan och de blå, mer avancerade uppgifterna på den högra sidan.

Arbetsgång:

- Slå upp arbetshäftet på den sida som motsvarar rätt faktakort. Siffran på faktakortet motsvarar siffran på uppgiften.
- Eleven gör uppgifterna - självständigt eller med lärarens hjälp.
- Läraren kontrollerar hur uppgifterna i arbetshäftet löstes. Red ut muntligt och rätta till svaren, om det behövs. Arbetsuppgifterna ska nämligen alltid bli "rätt" innan sidan förklaras färdig. Facit

finns i denna manual på s. 14-16

d) Eleven färglägger bollen runt uppgiftens nummer för att synliggöra alla uppgifter som är färdiga.

e) Eleven färglägger också ett löv på rätt gren i samhällsträdet på sidan 3. Ett löv får fyllas i, för varje uppgift som är färdig. På den vänstra delen av trädet fyller man i löv för de lättare uppgifterna med grönt, och på den högra delen fyller man i löv för de mer avancerade uppgifterna med blått. Samhällsträdet synliggör på ett enkelt sätt hur vårt samhälle är uppbyggt och hur allt hör samman. På samhällsträdet ser eleven klart hur mycket hen redan har gått igenom.

Arbetet med detta läromedel kan ske på olika sätt:

- lärare och elev tillsammans
- elev och elev
- ensam elev

En realistisk arbetsgång kan vara att läraren introducerar, förklarar och leder arbetet tills rutinerna sitter. Sen kan en del elever säkert jobba vidare individuellt eller i par – med den vuxne som handledare och "kontrollant" i bakgrunden.

Det känns alltid bra att få **BELÖNING HÄR OCH NU**. Hitta på egna roliga saker som eleven kan göra/få/uppleva direkt efter avklarat jobb. Här kommer några förslag på hur det kan göras:

- Eleven klarade 1 uppgift – *Bra jobbat! Ge dig själv en klapp på axeln!*
- Eleven klarade 2 uppgifter – *Utmärkt! Upp med händerna i ett långt JEEEESSS!*
- Eleven klarade 3 uppgifter – *Prima! Skaka hand med din lärare och säg "Jag är jätteduktig!"*
- Eleven klarade 4, 5, 6, 7 uppgifter – *Fantastiskt! Ge dig själv en applåd!*

Lärartips

VÄRLDEN

Gröna sidan:

Viktigast är att lära sig tolka **kartans grundfärger**. Är det land eller vatten? Är det högt eller lågt? Ha gärna en jordglob i rummet och ställ inledningsvis några korta frågor som kontrollerar att eleven vet att

- jorden är rund
- jordgloben ger rätt bild
- platta kartor är lättare att jobba med

Blåa sidan:

De flesta skolkartor har **norr** uppåt och **söder** neråt på kartan. Världsdelarnas antal och namn är bonus för den intresserade.

LÄNDER I EUROPA

Gröna sidan:

Viktigast är att lära sig känna igen **konturen av landet Finland** och **Finlands flagga**. Väderstrecken är viktiga för att förstå kartor men eventuellt för abstrakta för en del. Nöj er i så fall med **N** och **S** på kartan. Men att vi bor i **Europa** är viktigt, om än som en del av en ramsa: Jag bor i – by/stad – landet – världsdelen.

Ex: Jag bor i Nykarleby – i Finland – i Europa.

Du bor i Åbo – i Finland – i Europa.

Han bor i Pernå – i Lovisa – i Finland – i Europa.

Gör er egen ramsa utgående från den plats där ni finns!

Blåa sidan:

Här blir det snabbt allt mer krävande. Av kartan framkommer att staterna i Europa är många, själva siffran är inte viktig. Förklara gärna ordet **republik** med att statschefen/presidenten väljs av folket. Vi har alltså ingen kung i republiken. Förklara principen för **hur ett val går till**: vuxna röstar med valsedlar och att det är hemligt och privat hur var och en röstar. Kungar och drottningar hittas säkert på bilder på internet. Att **kronan går i arv** inom den kungliga familjen kan man ta muntligt med eleven. Inget folkval, alltså!

FINLAND

Gröna sidan:

Självständighetsdagen 6.12 är påbjuden flaggdag och ledig dag för de flesta i Finland. Vårt land är ett eget, fritt och oberoende land som varje år firar sin självständighet med fester, ljusständning, medaljutdelning och tv-sänd bal på presidentens slott. Nämn gärna att vi innan 1917 i tur och

ordning hört till Sverige och Ryssland. Det handlade dock inte om någon ockupation för staten Finland fanns inte före 1917. Begreppet **demokrati** kan konkretiseras med exemplet handuppräknning i en klass: det förslag som får flest händer upp i luften vinner. Fortsätt med att förklara **hur vuxna röstar**. De tre viktigaste samhällsvalen i Finland är **kommunalvalet**, **riksdagsvalet** och **presidentvalet**. De två första vart 4:e år, det sistnämnda vart 6:e år.

Vad de valda sysslar med kan enklast förklaras så här:

- kommunfullmäktige** bestämmer hur vi ska ha det i vårt närområde
- riksdagen** bestämmer om det som berör hela Finland
- presidenten** försöker skapa goda kontakter med andra länder

De språkliga minoriteterna i siffror:

Finlandssvenskarna är knappt 300 000, romerna ca 10 000, samerna ca 8 000. Den näst största språkliga minoriteten i Finland utgörs av inflyttade ryssar, 50 000.

Blåa sidan:

EU är först och främst ett organ för samarbete där länderna försöker hjälpa varandra i kraft av unionens storlek och styrka. EU-parlamentet med totalt 751 ledamöter stiftar lagar för alla medlemsstater. Finland har 13 platser i parlamentet. Val hålls vart 5:e år.

Kommundirektören kallas **stadsdirektör** om kommunen är en stad. Titeln borgmästare är ett förtroendeuppdrag som finns kvar i vissa kommuner.

Makten i Finland kunde beskrivas så här:

riksdagen ← → **presidenten** (på samma nivå)

regeringen

Riksdagen har den lagstiftande makten, regeringen den verkställande. (Domstolsväsendet har den dömande makten.)

Presidentens maktbefogenheter har genom åren naggats i kanten. Hen fungerar som statschef och ansikte utåt med särskilt ansvar för landets relationer till andra länder. Presidenten har vissa befogenheter att ta till om särskilda behov uppstår men hen blandar sig inte i det praktiska regeringsarbetet. Presidenten får ha och har möjlighet att uttrycka åsikter om sakernas tillstånd i landet.

Språken i Finland blir allt fler. I takt med invandringen vidgas begreppet minoritet. Invandarnas barn blir ofta **flerspråkiga**. Varför inte leka lite språkförbistring? En person låtsas prata ett "utrikiskt" språk, en annan spelar finsk/svensk tjänsteman som inte förstår just det språket, en tredje person agerar tolk och låtsasöversätter.

INVÅNARE

Gröna sidan:

Poängtera att alla som bor i Finland har samma **grundrättigheter** och **skyldigheter**. Dock finns det en liten men klar skillnad mellan **invånare** och **medborgare**. Alla invånare får rösta i kommunalvalet (och i Europavalet som gäller deras respektive EU-hemländer) men bara den som är medborgare i Finland får rösta i riksdagsvalet och i presidentvalet. Medborgaren har dessutom rätt till staten Finlands hjälp utomlands om hen råkar i knipa.

- invånare = alla som bor i Finland, oberoende av nationalitet och ursprung
- medborgare = person som har finländskt medborgarskap och finländskt pass

Blåa sidan:

Asyl förklaras enklast som rätten att få skydd i vårt land eftersom det är omöjligt för personen att bo kvar i det gamla hemlandet.

FN:s resolution om **Barnets rättigheter** (1989) är numera lag i de flesta länder, dock inte i USA. Finland antog lagen 1991.

Diskriminering och **rasism** är två begrepp som nödvändigt behöver tas upp. Ibland går de in i varandra så det kan vara svårt att se vad som är vad. Vi använder ofta begreppen överlappande.

- diskriminering kan handla om kön, hudfärg, utseende, religion, etnisk bakgrund, funktionshinder, språk, prestationer etc.
- rasism handlar om hudfärg, etnicitet, traditioner, religion etc.

Allemansrätten hör till de lättare sakerna att förklara. Läs mera här: www.utinaturen.fi/allemanstratten

KOMMUN

Gröna sidan:

Viktigast är att förstå begreppet kommun och veta vad den egna kommunen heter.

Blåa sidan:

Hitta det **lokala kommunvapnet**. Kanske också grannkommunernas?

Vi lever i en tid då bl.a. hälso- och sjukvården men också det sociala området diskuteras på högsta nivå i jakten på nya förslag på hur framtidens organisationsmodell ska se ut. På begreppskortet räknas kommunens skyldigheter upp som de ser ut 2020.

Via **QR-koden** hittar ni adekvat information vartefter läget förändras. QR-koden länkar till Lärums hemsida där all info samlas på ett och samma ställe.

FAMILJ

Gröna sidan:

Viktigast är att **inkluderande definiera en familj**. I dagens samhälle finns det många varianter på temat och eleven ska alltid hitta sin egen situation bland de möjligheter vi beskriver. Alla konstellationer av vuxna och barn duger, så länge de funkar för de inblandade.

Det är skäl att minnas att **förälder** och **vårdnadshavare** inte nödvändigtvis behöver vara samma person. Vårdnadshavare är endast den som har den juridiska rätten att ha hand om barnet. En förälder kan, av olika orsaker, vara utesluten ur den rätten. Speciellt för skolfolket är det här viktigt att veta. För eleverna ska detta faktum benas ut endast om eleven själv tar upp frågan.

Ge exempel på några **släktingar** som de flesta känner till: mormor, morfar, farmor, farfar, moster, faster, kusin. Var lite försiktig och låt eleven själv ge förslag. Det finns barn som inte har eller inte känner till vilka släktingar de har.

Blåa sidan:

Många lever idag i sambofamiljer. Juridiskt finns en skillnad men i det praktiska vardagslivet märks det inte om de vuxna är gifta eller inte.

Däremot finns det skillnader mellan ett **adopterat barn** och ett **fosterbarn**. Adopterade får den nya familjens efternamn och är juridiskt identiska med biologiska barn med arvsrätt. Fosterbarnet behåller sitt eget familjenamn och är inte i lagens mening en permanent familjemedlem. Ingen arvsrätt. Rita upp ett traditionellt **släkträd** som passar just den elev det gäller. Eller rita ett släkträd med alla de människor som eleven upplever som viktiga i hans liv. Var försiktig med antagandet att alla känner till sin biologiska släkt. Välkomna alla former av nyfamilj.

JAG

Gröna sidan:

De flesta känner till sin födelsedag som kalas- och presentdagen. Men kolla gärna upp att de vet dag, månad, år både muntligt och nerskrivet som DD-MM-ÅÅ. **Personbeteckningen** behöver inte desto mer benas ut här men födelsedatumets plats i sifferserien kan belysas. Förklara också att personbeteckningen funkar som bevis på att vi är vi. Samma namn kan bäras av flera individer men personbeteckningen är unik för var och en av oss.

Blåa sidan:

Ett nyfött barn ska registreras inom 2 månader efter födseln. Föräldern eller föräldrarna fyller i en blankett som sen skickas till magistraten. Barnets samtliga namn (1-4 förnamn och

ett efternamn), födelsedatum, kön, religion och föräldrarnas namn ska framgå. Ogifta föräldrar hamnar i den situationen att faderskapet ska fastställas och erkännas. Registreringen av ett barn är en juridisk process, fastställd i lagen.

<https://www.infofinland.fi/sv/livet-i-finland/familj/barn/n%C3%A4r-ett-barn-f%C3%B6ds-i-finland>

Dop och namngivningsfester har ingenting med valet av namn att göra. Det kristna dopet är en ceremoni där barnet upptas i kyrkan och församlingen. Namngivningsfesten är familjens sätt att fira sin nyaste familjemedlem.

Personbeteckningens innehåll kan eventuellt här benämnas ut med utgångspunkt i elevens egen sifferserie.

JAG OCH SKOLAN

Gröna sidan:

Den grundläggande utbildningen kallas här **grundskolan** för enkelhetens skull (korrekt att användas i den formen). Den obligatoriska 1-åriga förskolan och den obligatoriska 9-åriga grundskolan har båda gafflar för när ett barn kan börja och sluta. Beroende på utveckling, behov och kapacitet kan ett barn börja i förskola/skola redan vid 5 års ålder. Alternativt först vid 8 års ålder. Den grundläggande utbildningen avslutas då åk 9 är avklarad. Enligt lagen är vi läropliktiga då vi är mellan 7 och 17 år men i praktiken kan det handla om upp till 11-12 år inom grundutbildningen.

Blåa sidan:

Finland är unikt så till vida att vi har **läroplikt** men inte skolplikt. Något som inte ändrat på det faktum att de flesta barn går i skola i en kommunal inrättning. Ändå bra att veta att barn på sjukhus har rätt till undervisning i sjukrummet. Väldigt få föräldrar har hittills valt att själva undervisa sina barn hemma.

Ett annat unikum värt att notera är barnets lagliga rätt till **ett mål mat** per dag inom grundutbildningen. Skolbarnen i Sverige har samma förmån. Övriga Norden och Europa har inte den förmånen.

JAG SOM VUXEN

Gröna sidan:

Viktigast är att fokusera på att **livet fortsätter** också efter avklarad grundutbildning. Yrkesutbildning, praktik eller jobb? Alla behöver ha en inkomst, i första hand från ett lönearbete, i andra hand från en pension och i sista hand från olika bidrag och understöd.

Begreppet **myndig** och vilka rättigheter och skyldigheter det för med sig är otroligt viktigt att alla ges en chans att förstå.

Körkortet och körkortsåldrarna är intressanta för de flesta unga.

Blåa sidan:

Red ut vad man lär sig i en **yrkesskola** och i ett **gymnasium** och vart de olika skolvalen leder.

Det finns ingen rubrik i trädets som behandlar den allmänna **värnplikten** men här kanske det skulle vara på sin plats att åtminstone nämna den? Alla myndiga, friska män måste göra värnplikt i någon form 6, 9 eller 12 månader i Finland. Sen är det ju en annan femma att många blir befriade från värnplikten av medicinska eller rent fysiska orsaker. Alternativen civiltjänst, vapenfri tjänst och vapenvägran kan eventuellt också nämnas. Kvinnors möjlighet att göra frivillig värnplikt ska så klart framkomma.

Många olika (men inte alla) **bidrag** och **understöd** som man kan få i Finland listas på korten. För att få en fullständig bild av hur socialförsäkringen stöder alla som bor i Finland, läs dig fram på följande länkar:

<https://www.kela.fi/web/sv>

<https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=13749&langId=sv>

Att ha ett **pass** eller ett **id-kort** av något slag är viktig info. Pass och id beviljas av polisen och har sin speciella gång. OBS att körkort och FPA-kort med foto inte längre duger som id. Läs mer via länken:

<https://www.poliisi.fi/pass>

MEDIER

Gröna sidan:

Här blir det att gå igenom de **vanligaste sociala plattformarna** på nätet. Hur funkar Facebook? Twitter? Instagram? Snapchat? YouTube? TikTok? OBS att vissa har åldersgräns. Låt eleverna visa och förklara, om de har åldern och kunskapen! Ifall eleven är helt obekant med **internet** och den digitala världen kan man börja genom att presentera en dator eller en pekplatta och berätta hur de kan användas. Förklara men kontrollera var elevens kunskapsnivå finns. Inte nödvändigt att introducera allting på en lektion....

Blåa sidan:

Reklamens uttryck och avsikter bör plockas fram. Också det faktum att reklam kan vara tudelad: bra info och ren lögn. Titta tillsammans igenom och analysera några bra och informativa reklambilder och några dåliga / diskriminerande / rent lögnaktiga reklambilder. Det finns mycket att beskåda på nätet av båda sorterna.

Den totala friheten att uttrycka vad man vill på nätet bör kläs med klara gränser. **Yttrandefrihet** är jättebra men **mobbning** och **personliga angrepp** ska man hålla sig ifrån. Mobbning

och ärekränkning är t.o.m. straffbart.

Nätberoende kan se ut på många vis. En del spelar spel, andra surfar efter nyheter, en tredje umgås med kompisar på sociala medier. Se till att de uppfattar att en "skärm" kan vara allt från telefonen till datorn till pekplattan till tv:n. Förklara att timmarna vi spenderar framför en skärm kan bli för många. Men **vad** vi faktiskt ägnar oss åt där vid skärmen är ännu viktigare att hålla koll på.

Nätbedragare och **skumma typer som söker kontakt** på nätet är redan reella hot för många barn och unga. Berätta och förklara utan att skrämmas.

ETT TRYGGT LIV

Gröna sidan:

Alla behöver lära sig ringa **112**. Om man inte kan ringa själv bör man be någon annan göra det. Ta instruktionerna från blåa sidan och ÖVA olika situationer.

Ex:

- Det brinner i skolan!
- Läraren har skadat sig på träslöjden!
- En mystisk man smyger kring huset och kikar in!

Fundera kring begreppet **näringsrik mat**. Vad är det för mat? Rita tallriksmodeller och diskutera. Kanske har någon hört talas om vegetarianer, veganer och andra matfilosofier?

Blåa sidan:

ÖVA ännu flera olika scenarion. Ägna också tid åt att fundera kring **busringandet** till 112 som en del ägnar sig åt. Varför ska man inte göra så? Många svar på den frågan.

Människans **behov av sömn** är lätt att förstå idag. Jämför med mobilen – den funkar inte om den inte laddas regelbundet. Det gör inte vi människor heller....

EKONOMI

Gröna sidan:

Det är ett faktum att alla på något vis ska **försörja sig**. Varifrån kommer alla pengar som behövs för att leva? Utgå från elevens närmiljö.

- På vilket sätt får de vuxna i din familj sin inkomst?

De vuxna jobbar och får lön?

De vuxna har pension?

De vuxna får olika bidrag och understöd?

(Svaren kan vara en blandning av alla alternativ.)

- När jobbar de vuxna i din familj? Vardagar eller veckoslut eller både och?
- Hur mycket jobbar de vuxna i din familj? Heltid eller halvtid?

Sätt fokus på alla utgifter en familj har. Låt eleven berätta utgående från följande: Ja eller Nej? Alla Ja-svar innebär

en utgift.

- Brukar ni äta mat hemma?
- Bor ni nånstans?
- Är det varmt och skönt hemma hos er?
- Brukar ni ha kläder på er?
- Har ni bil?
- Har nån i familjen glasögon?
- Brukar ni duscha?
- Brukar ni se på tv?
- Har ni en dator?
- Köper ni godis ibland?
- Har du en cykel?
- Har du en egen mobiltelefon?

osv.

De flesta har sett **bankkort** och **kreditkort** användas men kanske mera sällan **kontanter**. Plocka fram ett riktigt bankkort (som troligen är ett kombinerat bank- och kreditkort). Visa och förklara vad som syns på kortet, magnetband, chip, dekaler, Valid thru, säkerhetskoden på baksidan och hur kortet används.

Rada – om möjligt - ut riktiga sedlar och mynt (eller pedagogiska leksakssedlar och mynt) på bordet så att eleverna får känna och se hur de ser ut på riktigt.

Blåa sidan:

Alla fakta handlar här om att jobba och tjäna pengar. Bra att redan från början introducera hur reglerat allt är genom lagar och bestämmelser. En lön blir alltid beskattad och en budget ska alltid balansera.

Att ta ett **banklån** till dyra inköp kan vara en bra och en dålig lösning. Förklara hur en hög **ränta** ökar på skulden. Varna för alla erbjudanden om **snabblån** via mobilen. Förklara också hur en alltför låg **amorteringstakt** förlänger återbetalningstiden.

KONSUMTION

Gröna sidan:

Alla måste konsumera ibland för att skapa sig en dräglig tillvaro. Och när man konsumerar är det bra att känna till returrätten, ångerrätten och det nyttiga med att spara kvitton. **Returrätten** är inte automatisk utan måste framkomma redan då man köper varan i butiken. Försäljaren ska meddela att det är t.ex. 8 eller 14 dagars returrätt på varan för att den ska gälla. **Ångerrätten** gäller i 14 dagar men bara vid köp som inte skett i en butik, typ vid telefonförsäljning, via internet, tv-shop eller vid dörrförsäljning.

Blåa sidan:

Garanti gäller då en vara är defekt eller går sönder men garantitiden är alltid begränsad, vanligen 1 eller 2 år räk-

nat från det datum då man köpte varan. Försäljaren kan antingen reparera varan eller erbjuda en motsvarande ny. **Papperskvitton** eller **digitala kvitton** är nästan ett måste då man vill utnyttja sin rätt att byta ut en vara, även om transaktionen finns sparad i butikens kassasystem och på vår egen banksida.

Läs mera här:

https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/shopping/guarantees-returns/index_sv.htm

HÅLLBAR UTVECKLING

Gröna sidan:

FN:s hållbarhetsmål som de antagits i Agenda 2030 sätter fokus på alla länders ansvar att bl.a. hitta nya sätt att producera energi utan att utarma jordens resurser. Redan nu har vi lärt oss att sortera, återanvända, kompostera och se nya användningsområden för sånt vi länge bara kastade bort eller grävde ner.

Diskutera t.ex. på vilka olika sätt vi kan värma våra hus:

- olja
- gas
- ved
- luftvärmepump
- el
- jordvärme
- bergsvärme
- flis
- fjärrvärme (som vanligen använder skogsrester som bas i värmepannan)

Komposterade matrester används vanligen som (närringsrik) mull i hemmaodlingar. **De rötade matresterna** avger biogas som dels går till att driva värmeverk, dels används som drivmedel i fordon. Förutom gasen blir det kvar en restprodukt, röt slam, som används som näring på åkrarna.

Närproducerad mat handlar om att mat inte ska transporteras långa sträckor innan den når våra tallrikar. Både smaken, kvaliteten och klimatet lider – även om priset är konsumentvänligt. Borde vi återgå till att äta mera säsongsbetonat OCH närproducerat? Frukt, rotsaker och bär på sensommaren och hösten; potatis, lokalproducerat kött, rågbröd och grötter under vintern; strömming, rabarber och nässlor under våren osv. Dra paralleller till hur mathållningen var för bara några årtionden sen.

Kampanjen för närproducerad mat handlar inte om att förbjuda pasta, pizza, hamburgare och andra favoriter. Diskussionen handlar om var råvarorna till pastan och pizzan och hamburgaren kommer ifrån.

Ekologisk odling är det samma som giftfri odling.

[Blåa sidan:](#)

Viktigt att se skillnaden mellan det som är förnybart och det som inte är det. Råvaror som är **förnybara** är t.ex. skog, vatten, syrgas – förutsatt att vi inte tar ut mer än de hinner nybildas. Råvaror som **inte är förnybara** är t.ex. råolja, naturgas, järnmalm, stenkol, olika metaller.

Nästan **alla material kan återvinnas** i någon form. Diskutera om något av det här skulle gå att använda på nytt, i en annan form:

- guldörhänge som gått sönder
- bil
- rostiga spikar
- sågspån
- värmeljushållare
- glasflaskor
- datorer som inte fungerar
- chipspåsar
- baby-kläder
- trasiga gummistövlar
- korta stearinljus

OSV.

Naturlig gödsel och **konstgödsel** har båda bidragit till jordbrukets utveckling. Detsamma kan sägas om **bekämpningsmedlen** som räddat mången odling från att helt förstöras av skadeinsekter, svamp- och bakterieangrepp. Problemet ligger väl däri att vi använt de laboratorieframställda medlen alldeles för frikostigt. Ta exemplet med bina som nästan försvunnit och därmed saknas då växter borde pollineras.

HÅLLBAR KONSUMTION

Gröna sidan:

Betona att vi alla är **konsument**. Men vi kan fundera på hur mycket vi ska konsumera. Är det förnuftigt att köpa dyrt eller billigt? Ska vi satsa på kvalitet eller slit-och-släng?

Plocka fram att konsumtion har (åtminstone) två parter, **producenten** och konsumenten. Kan och bör vi försöka se till att det blir bra för alla? Och vad kan den enskilda konsumenten göra för att påverka utvecklingen? Här kopplar vi diskussionen till s.k. **Rättvis handel**.

Blåa sidan:

De olika logorna för Fairtrade, Luomu och Svanen finns redan omkring oss i matbutikerna och behöver därför förklaras.

- Fairtrade = rättvisa avtal för producenterna
- Luomu = ekologiskt odlade produkter
- Svanen = produkterna är framställda med minsta möjliga miljöpåverkan, dvs. utan att skada naturen

Var hittar jag begreppen?

(här listade i den form de står svärtade på begreppskorten)

adopterat barn	FAMILJ 3
allemansrätten	INVÅNARE 4
amortering	EKONOMI 8
arbetsavtal	EKONOMI 4
arbetslösa	JAG SOM VUXEN 3
asyl	INVÅNARE 2
bankkort	EKONOMI 8
banklån	EKONOMI 7
barnarbetskraft	HÅLLBAR KONSUMTION 2
barnbidrag	JAG SOM VUXEN 4 & JAG SOM VUXEN 4
Barnets rättigheter	INVÅNARE 3
bekämpningsmedel	HÅLLBAR UTVECKLING 6
bestämma i Finland	FINLAND 4
bestämma i kommunen	FINLAND 3
bestämmer själv	JAG SOM VUXEN 2
bidrag	JAG SOM VUXEN 3 & JAG SOM VUXEN 4
bioavfall	HÅLLBAR UTVECKLING 4
bostadsbidrag	JAG SOM VUXEN 4
budget	EKONOMI 6
börja jobba	JAG SOM VUXEN 1
deltid	EKONOMI 4
demokrati	FINLAND 2
den 6 december 1917	FINLAND 1
digitalt kvitto	KONSUMTION 2
diskrimineras/diskriminering	INVÅNARE 4 & INVÅNARE 5
djurgödsel	HÅLLBAR UTVECKLING 5
ekologisk mat	HÅLLBAR UTVECKLING 6
energi	HÅLLBAR UTVECKLING 2
energiavfall	HÅLLBAR UTVECKLING 3
ensamförsörjare	FAMILJ 2
Europa	VÄRLDEN 2 & LÄNDER I EUROPA 1
Europa-parlamentet	FINLAND 5
EU/Europeiska Unionen	FINLAND 1
Fairtrade	HÅLLBAR KONSUMTION 2
familj	FAMILJ 1
Finlands flagga	LÄNDER I EUROPA 2
Finlands gränser	LÄNDER I EUROPA 2
Finlands president	FINLAND 5
finlandssvenskarna	FINLAND 6
flerspråkiga	FINLAND 7
flykting	INVÅNARE 2 & INVÅNARE 3
Folkpensionsanstalten/FPA	JAG SOM VUXEN 4
fosterbarn	FAMILJ 3
födelsedatum	JAG 1
företag	EKONOMI 2
förnybar energi	HÅLLBAR UTVECKLING 2
förskolan	JAG OCH SKOLAN 1 & JAG OCH SKOLAN 1
föräldradagpenning	JAG SOM VUXEN 3 & JAG SOM VUXEN 4
föräldralediga	JAG SOM VUXEN 3

garanti	KONSUMTION 1
gemensam vårdnad	FAMILJ 3
gifta	FAMILJ 2
grundrättigheter	INVÅNARE 4
grundskolan	JAG OCH SKOLAN 2 & JAG OCH SKOLAN 2
gymnasium	JAG SOM VUXEN 1
heltid	EKONOMI 4
hemvårdsstöd	JAG SOM VUXEN 4
hållbar konsumtion	HÅLLBAR KONSUMTION 1
hållbar utveckling	HÅLLBAR UTVECKLING 1
icke förnybar energi	HÅLLBAR UTVECKLING 3
identifiera oss	JAG SOM VUXEN 5
identitetsbevis	JAG SOM VUXEN 5
id-kort	JAG SOM VUXEN 5
information	MEDIER 1
inkomst	EKONOMI 1
internet	MEDIER 3
invandrare	INVÅNARE 2
invånare	INVÅNARE 1
jobba på riktigt	EKONOMI 1
kartans färger	VÄRLDEN 1
klara med grundskolan	JAG OCH SKOLAN 3
kommun	KOMMUN 1
kommunalval	FINLAND 2
kommundirektör	FINLAND 3
kommunen ska ordna	KOMMUN 2
kommunfullmäktige	FINLAND 3 & FINLAND 3
kommunvapen	KOMMUN 1
konstgödsel	HÅLLBAR UTVECKLING 5
konsument	HÅLLBAR KONSUMTION 1
konsumtion	KONSUMTION 1
kontanter	EKONOMI 7
kreditkort	EKONOMI 9
kungen/drottningen	LÄNDER I EUROPA 3
kvitto	KONSUMTION 2
kärnfamilj	FAMILJ 1
körkort	JAG SOM VUXEN 5
<ul style="list-style-type: none"> • moped, traktor • lätt motorcykel • bil, tung motorcykel, lastbil • tung lastbil • buss 	
landsbygdskommun	KOMMUN 1
Luomumärkta varor	HÅLLBAR KONSUMTION 1
läroplikt	JAG OCH SKOLAN 3
lön	JAG SOM VUXEN 3 & JAG SOM VUXEN 3 & EKONOMI 4
majoriteten	FINLAND 7
medborgare	FINLAND 1
medier	MEDIER 1
ministrar	FINLAND 4
minoritet	FINLAND 7
mobbning	MEDIER 2
moderskapsunderstöd	JAG SOM VUXEN 4

modersmål	FINLAND 6
monarkier	LÄNDER I EUROPA 3
myndiga	JAG SOM VUXEN 2 & JAG SOM VUXEN 2
namn	JAG 1
naturresurser	HÅLLBAR UTVECKLING 1
nordpolen	VÄRLDEN 1
norr (väderstreck)	LÄNDER I EUROPA 3
nyfamilj	FAMILJ 1
nyheter	MEDIER 1
näringsrik mat	ETT TRYGGT LIV 2
närproducerad mat	HÅLLBAR UTVECKLING 5
nätbedragare	MEDIER 3
nätberoende	MEDIER 3
nödnumret 112	ETT TRYGGT LIV 1 & ETT TRYGGT LIV 1
pass	JAG SOM VUXEN 5
pension	JAG SOM VUXEN 3 & JAG SOM VUXEN 3
personbeteckning	JAG 2 & JAG 2
presidenten	LÄNDER I EUROPA 2
presidentval	FINLAND 2
rasism	INVÅNARE 5
regeringen	FINLAND 4
Rejäl handel	HÅLLBAR KONSUMTION 2
reklam	MEDIER 1
republiker	LÄNDER I EUROPA 2
returrätt	KONSUMTION 1
riksdagen	FINLAND 4 & FINLAND 4
riksdagsval	FINLAND 2
romer	FINLAND 6
råvarorna	HÅLLBAR UTVECKLING 1
ränta	EKONOMI 8
Rättvis handel	HÅLLBAR KONSUMTION 2
Rättvisemärkta varor	HÅLLBAR KONSUMTION 1
rösta i val	FINLAND 2
rösträtt	FINLAND 2
sambo	FAMILJ 2
samer	FINLAND 6
samhälle	KOMMUN 1
sjukdagpenning	JAG SOM VUXEN 3
sjukförsäkringskort/FPA-kort	JAG 2
sjukskrivna	JAG SOM VUXEN 3
självständighetsdag	FINLAND 1
skatt	EKONOMI 5
skiftarbete	EKONOMI 3
skolplikt	JAG OCH SKOLAN 3
skyldigheter	INVÅNARE 5
släktingar	FAMILJ 4
släktträd	FAMILJ 4
sms-lån	EKONOMI 9
snabblån	EKONOMI 9
sociala medier	MEDIER 2
sommarjobba	EKONOMI 1
sova	ETT TRYGGT LIV 2
språk som invandrare talar	FINLAND 6

stad	KOMMUN 1
stater	LÄNDER I EUROPA 1
statsministern	FINLAND 4
studera vidare	JAG SOM VUXEN 1
studiestöd	JAG SOM VUXEN 4
Svanenmärkta varor	HÅLLBAR KONSUMTION 1
sydpolen	VÄRLDEN 1
teckenspråk	FINLAND 6
tolk	FINLAND 7
understöd	JAG SOM VUXEN 3 & JAG SOM VUXEN 4
unika	JAG 2
utgifter	EKONOMI 5
utkomststöd	JAG SOM VUXEN 4
val till Europa-parlamentet	FINLAND 2
vardagar	EKONOMI 3
veckoslut	EKONOMI 3
vårdnadshavare	FAMILJ 3
världsdelar	VÄRLDEN 2 & VÄRLDEN 2
yrke	EKONOMI 2
yrkesskola	JAG SOM VUXEN 1
ytttrandefrihet	MEDIER 2
återvinnas	HÅLLBAR UTVECKLING 4
äktenskap	FAMILJ 2

Ord som inte förklaras på begreppskorten

asylrätt	Rätten att få komma in i och bo i ett land för att få skydd då det är omöjligt eller för farligt att bo i det egna hemlandet.
Barnets rättigheter/Barnkonventionen	En överenskommelse som antogs av FN 1989 och som sedan 1991 är lag i Finland.
demokrati	Betyder egentligen folkstyre, dvs. att folket har rätt att ta del i beslutsfattandet i ett land, oftast genom att myndiga personer röstar i val.
Europa-parlamentet	Ett av två lagstiftande organ inom EU med totalt 751 ledamöter. Val till EU-parlamentet hålls vart femte år i medlemsländerna. Finland har 13 ledamöter i parlamentet.
Europeiska Unionen	En sammanslutning av 27 stater i Europa (2020) som samarbetar kring gemensamma frågor.
finlandssvenskar	En minoritet i Finland som talar det andra nationalspråket, dvs. svenska. För närvarande är finlandssvenskarna ca 300 000 personer.
kommunfullmäktige/stadsfullmäktige	Det högsta beslutande organet i en kommun eller en stad. Fullmäktige består av folkvalda representanter från just den kommunen eller staden.
logo	En symbol för ett företag.
medborgare	En person som tillhör ett visst land och därför har särskilda rättigheter och skyldigheter i det landet.
minister	En person som fungerar som ledare för ett eget departement/ministerium. Ministern kan också kallas statsråd.
modersmål	Det eller de språk vi lärde oss allra först och därför kan allra bäst.
monarki	En stat som leds av en kung eller en drottning som vanligtvis inte är folkvald. Monarken har ärvt sin ställning som statschef.
republik	En stat som leds av en folkvald president.
riksdag	Kan också kallas parlament och består i Finland av 200 folkvalda ledamöter från varje del av landet.
romer	En folkgrupp med eget språk, egen historia och egna traditioner.
samer	En folkgrupp med eget språk, egen historia och egna traditioner. Samerna är troligen ursprungsbefolkning i Finland.
sjukförsäkringskort/FPA-kort	Ett kort som visar att vi är sjukförsäkrade i Finland med alla de rättigheter till vård och mediciner som det innebär. Alla som bor i Finland har ett eget FPA-kort.
självständighetsdagen	Firas till minne av den 6 december 1917, dagen då Finland förklarade sig vara en egen, fri och oberoende stat.
skiftarbete	Då man jobbar olika tider på dygnet, också på helger och veckoslut. Skiftarbete kan antingen vara två skift som byter av varandra, ett morgonskift och ett eftermiddagsskift eller tre skiften, morgonskift, eftermiddagsskift och nattskift.
äktenskap	Ett juridiskt och samhälleligt avtal som ger vissa rättigheter och skyldigheter åt samlevande personer.

Facit till arbetsuppgifterna

VÄRLDEN 1	vitt=is, blått=vatten, grönt=land, brunt=berg
VÄRLDEN 2	vatten
VÄRLDEN 1	nordpolen
VÄRLDEN 2	Europa, X på den ljusgröna världsdelen
LÄNDER I EUROPA 1	mittersta konturen
LÄNDER I EUROPA 2	första flaggan från vänster
LÄNDER I EUROPA 3	c) Europa
LÄNDER I EUROPA 1	b) 50
LÄNDER I EUROPA 2	a) republik
LÄNDER I EUROPA 3	b) presidenten
FINLAND 1	c) 6 december
FINLAND 2	b) alla vuxna
FINLAND 3	a) bestämma i kommunen vi bor i
FINLAND 1	b) alla folk i Europa ska ha det lika bra
FINLAND 2	c) regeringsval
FINLAND 3	b) kommundirektör
FINLAND 4	a) riksdagen
FINLAND 5	b) Finlands kontakter med andra länder
FINLAND 6	c) finska
FINLAND 7	majoritet=en större grupp, minoritet=en mindre grupp
FINLAND 4	a) stiftar lagar och kontrollerar att allt går rätt till i landet
FINLAND 5	b) leder regeringens arbete
FINLAND 6	a) allt som finländarna behöver
FINLAND 7	a) översätter språk
INVÅNARE 1	b) en person som bor i Finland
INVÅNARE 2	a) en person som flyttat till Finland
INVÅNARE 3	a) en person som tvingats fly från sitt eget land
INVÅNARE 1	a) rätt till ett bra liv i Finland
INVÅNARE 2	b) krig, svält och naturkatastrofer
INVÅNARE 3	d) pengar och telefoner
INVÅNARE 4	ingen får bli sjuk
INVÅNARE 5	vi måste lyda alla människor
INVÅNARE 4	skräpa ner
INVÅNARE 5	a) när någon anser att folk är mindre värda om de inte ser ut på ett visst sätt
KOMMUN 1	b) en stad eller några byar och områdena runt omkring
KOMMUN 2	a) människor som lever tillsammans under gemensamma regler och lagar
KOMMUN 1	b) en bild med något som är typiskt för en kommun
KOMMUN 2	ringa in alla punkter – så ser situationen ut 2020
FAMILJ 1	b) vuxna och barn
FAMILJ 2	a) en vuxen som ensam tar hand om sin familj
FAMILJ 3	b) den person eller de personer som har hand om ett barn
FAMILJ 4	a) båda föräldrarna tar lika stort ansvar för barnet
FAMILJ 1	a) en mamma, en pappa och barn

FAMILJ 2	a) en mamma och hennes barn, en pappa och hans barn och deras gemensamma barn
FAMILJ 3	a) ett barn som fötts av andra föräldrar men som numera tillhör en ny familj
FAMILJ 4	b) ett barn som bor tillfälligt hos en familj
JAG 1	a) dagen, månaden och året vi föddes
JAG 2	a) en rad med siffror som bevisar att vi är vi
JAG 1	b) de vuxna bestämde vilka namn vi skulle få
JAG 2	a) vårt födelsedatum och fyra kontrolltecken
JAG OCH SKOLAN 1	a) alla måste gå minst ett år i förskolan
JAG OCH SKOLAN 2	b) 9 år, 10 år eller 11 år
JAG OCH SKOLAN 3	b) då de avslutat sista terminen i årskurs 9
JAG OCH SKOLAN 1	a) det år då barnet fyller 5 eller 6 år
JAG OCH SKOLAN 2	b) då barnet är mellan 5 och 8 år
JAG OCH SKOLAN 3	b) alla måste få undervisning men den kan ges hemma eller var som helst
JAG SOM VUXEN 1	d) få bra lön utan att jobba
JAG SOM VUXEN 2	b) bara göra det de själva vill
JAG SOM VUXEN 1	e) I yrkesskolan utbildar vi oss till tandläkare eller lärare.
JAG SOM VUXEN 2	e) Myndiga får bestämma hur andra ska tycka, tänka och tro.
JAG SOM VUXEN 3	d) de har barnen att jobba och tar sen deras pengar
JAG SOM VUXEN 4	a) så att alla barn kan få mat och kläder
JAG SOM VUXEN 5	a) om vi har ett körkort så får vi köra alla slags fordon
JAG SOM VUXEN 3	a) från staten
JAG SOM VUXEN 4	e) bilbidrag
JAG SOM VUXEN 5	b) ett körkort
MEDIER 1	e) posten
MEDIER 2	b) Wikipedia
MEDIER 3	b) spionerar på alla människor
MEDIER 1	a) få oss att köpa saker
MEDIER 2	b) vi får tänka, tro och tycka vad vi vill men utan att såra andra människor
MEDIER 3	a) vi surfar på internet flera timmar varje dag
ETT TRYGGT LIV 1	c) brandkåren, polisen eller ambulansen
ETT TRYGGT LIV 2	a) maten ska innehålla nyttiga vitaminer och mineraler
ETT TRYGGT LIV 1	d) vad människorna som behöver hjälpen heter
ETT TRYGGT LIV 2	a) öronen behöver vila
EKONOMI 1	b) pengar som kommer in på vårt bankkonto
EKONOMI 2	a) i grundskolan kan vi bli lärare
EKONOMI 3	c) olika yrken har olika jobbtider
EKONOMI 1	c) det år vi fyller 14 år
EKONOMI 2	a) en firma som tillverkar eller säljer något
EKONOMI 3	a) folk jobbar olika tider på dygnet
EKONOMI 4	e) de flesta jobbar hela tiden
EKONOMI 5	a) allt vi måste betala för varje månad
EKONOMI 6	b) boende och mat
EKONOMI 4	e) hur många minuter vi får komma för sent varje morgon
EKONOMI 5	e) alla betalar lika mycket i skatt
EKONOMI 6	a) en plan där inkomsterna ska räcka till utgifterna

- EKONOMI 7** a) sedlar och mynt
- EKONOMI 8** b) ett kort som vi kan betala våra inköp i butiken med
- EKONOMI 9** b) ett kort som jag kan betala mina inköp med men pengarna jag betalar med är inte mina, de är lånade
- EKONOMI 7** b) en inkomst
- EKONOMI 8** c) ränta och amortering är bankens ord för inkomster och utgifter
- EKONOMI 9** a) ett snabblån via mobilen
- KONSUMTION 1** a) vi får lämna tillbaka saken vi köpte och då får vi också tillbaka pengarna vi betalat
- KONSUMTION 2** b) ett papper där det står vad vi köpte, när vi köpte det, vad det kostade och i vilken butik vi handlade
- KONSUMTION 1** b) vi får en ny sak från butiken ifall den vi nyss köpte gått sönder
- KONSUMTION 2** a) ett kvitto som skickas som meddelande från butiken till vår telefon eller vår dator
- HÅLLBAR UTVECKLING 1** d) vi ska bara bry oss om oss själva
- HÅLLBAR UTVECKLING 2** e) för att få barnen att växa
- HÅLLBAR UTVECKLING 1** e) ost och bröd
- HÅLLBAR UTVECKLING 2** b) kolkraft
- HÅLLBAR UTVECKLING 3** d) gamla skor och möbler
- HÅLLBAR UTVECKLING 4** a) tomma mjölkförpackningar
- HÅLLBAR UTVECKLING 3** d) vatten
- HÅLLBAR UTVECKLING 4** d) skor
- HÅLLBAR UTVECKLING 5** a) mat som odlas nära oss
- HÅLLBAR UTVECKLING 6** b) mat som odlas med hjälp av naturlig gödsel och utan gifter
- HÅLLBAR UTVECKLING 5** a) och d)
- HÅLLBAR UTVECKLING 6** b) kemikalier som skyddar växter
- HÅLLBAR KONSUMTION 1** b) en förnuftig konsument köper bara sånt som hen faktiskt behöver
- HÅLLBAR KONSUMTION 2** c) odlarna får rättvisa löner
- HÅLLBAR KONSUMTION 1** a) och b)
- HÅLLBAR KONSUMTION 2** a) barn jobbar istället för att gå i skola